

Zborník *Poetika festivity* je výstupom grantového projektu Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave a Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave „Poetika textu a poetika udalosti v novodobej slovenskej literatúre 18. – 21. storočia“. Jadro projektu vyplýva z konceptuálnych úvah Petra Zajaca o pojme „novej poetiky“, ktorú editor zborníka chápe ako „poetiku textu a poetiku udalosti“, opísanú v štúdiu „Prolegomena k novej poetike slovenskej literatúry po roku 1945“ (*Slovenská literatúra* 3/2017, 173). Autorský kolektív publikácie *Poetika festivity* pripisuje zborník jubileu René Bílika. Jeho rozsiahly výskum festivít socialistickej každodennosti v ich širších kultúrnych súvislostiach (aj samotné pojmové vymedzenie festivity ako „sviatku, majúceho vecné jadro, dôvod, impulz, životnú udalosť ako obsah – i jeho slávenie a oslavovanie ako pohyb/dianie a s ním súvisiace nálady, atmosféry či rozpoloženia“; *Poetika textu a poetika udalosti*, René Bílik – Peter Zajac, eds., 2018, 10) tvorí východisko pre väčšinu príspevkov a obsahuje ďalšie impulzy na uchopenie súvislostí medzi poetikou textu a poetikou udalosti a prechodu medzi nimi. Okrem inšpirujúcich téz René Bílika – napríklad o ambivalentnej podobe festivít a ich funkcii pri konštrukcii kultúrnej pamäti a demonštrácii kolektívnej identity – sa autorky a autori zborníka opierajú o práce Johna L. Austina a Jana Assmanna, semioticky orientovaný výskum folkloristov Vjačeslava Ivanova a Piotra Bogatyrjova, o antropologické práce Arnolda van Gennepa, Victora Turnera a Vladimíra Macuru. Sémantická oblasť pojmu festivity sa takto kríži s pojmami rituálu, kultu a karnevalu, liminality a prechodu, kultúrnej pamäti a kolektívnej identity, epifánie a zázraku.

Operatívny potenciál pojmu festivity, ktorým možno registrovať situácie na prahu alebo na pomedzí, akcentuje Peter Zajac

v úvode: „Pod festivitami rozumieme najčastejšie stavy transgresie, prekračovania a situácií, v ktorých je niečoho priveľa. Priveľa radosti, entuziazmu, slávy, šťastia, cti, pocity. Transgresia má však aj excesívne podoby frenetizmu, zúrivosti, ústiacej do ničenia. A má aj svoj opak, regresiu, neprítomnosť alebo chýbanie niečoho, spojené s poetikou piety, trizny, pohrebu, oslavy smrti, karu, fakového sprievodu, vojenského pohrebu, podobu poetiky inštitucionalizovaných kolektívnych udalostí, spartakiád, vojenských parád a prehliadok“ (9). V tomto zmysle zborník nepriamo nadväzuje na výskum performatívnosti, ktorý v divadelnej vede nedávno iniciovala Erika Fischer-Lichte, napríklad prácou *Performativität: Eine Einführung* (2012). Sviatok a sviatočné konanie („festliches Handeln“) Fischer-Lichte skúma hlavne s ohľadom na transformačnú moc ich performatívnosti a zdôrazňuje zážitky liminality a excesu, ktoré podľa nej sprevádzajú všetky žánre kultúrnych performatívov (*cultural performance*, pojem Miltona Singera z konca 50. rokov 20. stor.): sviatky a rituály, majstrovské zápasy, súdne procesy, korunovačné sprievody, divadelné predstavenia, exekúcie atď. S tézou, že sviatok ako špecifický žánr kultúrneho predstavenia umožňuje časové a priestorové transgresie, sa v zborníku vysporadúvajú napríklad Zora Prušková v príspevku „Časopriestor festivít – pôvod, limity a repetície ich poetiky“ a Kristína Pavlovičová v štúdiu „Proglas ako festivity“, ktorá píše: „Festivity sa teda odohráva v mimoriadnom čase, bežný chrónos je prerušený kairósom“ (38).

Časový záber príspevkov je široký (tak ako je širokospektrálny aj ich obsah), začínajúc obdobím antiky cez obdobia stredoveku a osvietenstva až po epochu (neskorého) socializmu a súčasnosť. Viac ako polovica zo štrnástich príspevkov vychádza z literár-

novednej perspektívy a skúma poetiku festivít na príklade špecifickej slávnosti – ples a bál (Marcela Mikulová), liturgia, pohreb a rodinný kar (Fedor Matejov) – a jej tematizovania a umeleckého inscenovania v literárnych textoch. V súvislosti s novou „konjunktúrou“ pojmu poetiky, ako o nej píše Armen Avnessian a Jan Niklas Howe v zborníku *Poetik: Historische Narrative und aktuelle Positionen* (2014, 7 – 14), zviazanou hlavne s etablovaním pojmu performatívnosti, sa do oblastí *novej* poetiky dostávajú nielen literárne texty, ale aj kultúrne performatívy, ako napríklad politický súdny proces (René Bílik), antický symposion (Anton Vydra), pôst a potlač (Pavel Matejovič a Katarína Mikulovičová), slávnostné zasadnutia Malohontskej učenej spoločnosti (Tibor Pichler), univerzitné ceremónie (Dalibor Tureček) a iné rituály vedeckého správania (Lubomír Plesník).

Hlavným inovačným zámerom projektu, z ktorého publikácia vychádza, je práve súčasný výskum udalosti festivity (v podobe kultúrneho performatívu) a jej realizácie a transformácie v rámci literárneho textu. Kristína Pavlovičová upozorňuje na text *Proglasu* ako na súčasť festivity a otvára potenciál pre ďalší výskum žánrov (napr. príležitostnej poézie a cirkevnej homiletiky), ktoré sú zviazané s udalosťou istého sviatku a sú „v inkluzívnom vzťahu s festivitou ako sumarizujúcim komunikátom“ (40). Fenoménu žánru, chápaného širšie ako „rečový žáner“ (Michail Bachtin), teda ako každodenný rečový prehovor, sa venuje Adam Bžoch v štúdiu „Slovenské haiku ako oslava poézie“. Práve vo svojej funkcii rečového (a nie len básnického) žánru haiku v súčasnej slovenskej lyrike spĺňa podľa Bžocha funkciu oslavy poézie: „Hoci jeho predmetom býva len v tých najzriedkavejších prípadoch poézia samotná, ludickosť žánru, založená v prvom rade na dodržiavaní jednoduchovej hrovej konvencie, resp. pravidle slabičnosti, naznačuje ako druhá prirodzenosť *sprezzatura* poézie, ktorá na jednej strane ukrýva, na druhej strane predvádza básnickú virtuozitu, pôsobiacu navonok ako jednoduchosť“ (92). Zora Prušková

v príspevku „Časopriestor festivít – pôvod, limity a repetície ich poetiky“ skúma latentnú prítomnosť festivity ako časopriestorovej topografickej vlastnosti umeleckého textu. Daniel Domorák chápe vzťah medzi textom a festivitou ako mediálnu transformáciu udalosti, ktorá sa uskutočňuje nielen na tematickej úrovni jej opisu v texte, ale aj na úrovni „narativizácie slávenia“ (80). Na príklade próz Františka Švantnera „Dáma“, „Sedliak“ a „Kňaz“ hľadá Domorák „momenty slávenia v procese rozprávania“ (83) a navrhuje ich poňatie ako zápasu, vyhratého boja, heroizácie či zázraku. Jeho úvaha o narativizácii slávenia, ktorá istým momentom textu umožňuje vyvstať ako udalosti a zbaviť sa citátovosti, je inšpirujúcim príspevkom do širšej diskusie o performatívnosti literárneho textu samotného.

Na pomedzie poetiky textu a poetiky udalosti možno zaradiť príspevky Petra Zajaca, Anny Kobylińskiej a Aleksandry Hudymač. V rozsiahlej štúdiu o životnom a literárnom diele Milana Kunderu Zajac sleduje elementy poetiky festivity na pomedzí životných a jazykových „hier“ českého románpisca. Festivitosť vonkajšej skutočnosti svojho života Kundera „ponechal v textoch ako závoj“ (152). Podobné prelínanie poetiky textu (konkrétne cestovného denníka Martina Kukučina) s poetikou udalosti (prechádzky po meste) skúma aj Hudymač; elementy dvoch poetík sa pritom spájajú do „chválosp[ev]u na chorvátske mesto“ (55) Záhreb. Kobylińska sa v príspevku „K drobnostiam Tatarkovej slávy“ venuje Tatarkovej poetike prejavu vnímanej ako „*spiritus movens* kultúry“ (89). Vychádza pritom najmä z jeho kulturologických úvah a pozoruje istý „performatívny sklz“, ku ktorému smeruje aj spisovateľovo prozaické dielo v posledných dvoch desaťročiach života. Prameň ritualizácie jazyka Tatarkových textov a metatextov autorka hľadá v „orálnej tradícii rozprávania v mode rečnenia, chvály a oslavovania“ (86). Paralelou s rétorikou antického symposionu alebo odkazom na potlač, ceremóniu darovania severoamerických kmeňov, sa Kobylińskiej štúdia zaujímavým spôsobom spája

s príspevkami „Postava nepozvaného hosťa v antických symposionoch“ Antona Vydru a „Pôst a potlač ako invarianty novodobých rituálov“ Pavla Matejoviča a Kataríny Mikulovičovej.

Tematické zauzlenie, ktoré spája takmer všetky príspevky zborníku, predstavuje súvislosť medzi performatívnym a existenciálnym aspektom festivity. Prepletenie festivity s existenciou možno pokladať za významný výsledok spoločnej práce autorov zborníka, napríklad v príspevkoch Pruškovej, Matejova a Plesníka. Existenciálny potenciál festivít súvisiaci s ich afektívnym charakterom zdôrazňuje Bílik v štúdií venovanej politickým súdnym procesom počas socializmu. Afektívne naladenie „textov festivity“ sa zameriava jednak na „naprogramovaný pátos“ toho, kto hovorí, jednak na „programovanú“ emocionálnu odpoveď toho, kto jeho posolstvo potenciálne počúva (11 – 21). Mikulová ukazuje, ako Božena Slančíková-Timrava v novele *Bál* kladie do opozície performativitu bálu (najmä kvôli očakávaniu, ktoré vzbudzuje a ktoré vyplýva z vopred daných konvencií) a krízu identity, pričom spracúva pocit „samoty uprostred davu“ (72). Opierajúc sa o Bílikove existenciálne poňatie slávnosti a slávania, Domorák navrhuje pojem „existenciálnej festivity“ (77) a preskúšava jeho operatívnosť a hranice. Skúma prepletenie festivít s vojnovou skúsenosťou a vyzdvihuje ich schopnosť problematizovať „príslušnosť jedinca k určitému, kolektívnemu poňatiu sveta“ (78) a reflektovať krízy i katastrofy ako produktívne životné momenty.

Ďalším významným výsledkom, ktorý sa z lektúry zborníka kryštalizuje, je spojitosť performatívnej a teatrálnnej perspektívy na festivity. Udalosť festivity neznamená len niečo nové v zmysle zmeny, ktorú vnímame ako prerušenie kontinuity historického alebo každodenného času, ale označuje aj niečo teatrálnne, singulárne a výnimočné, zakotvené v prítomnom čase. Rad príspevkov spája performatívny charakter festivít s umeleckými stratégiami mystifikácií, zavádzania a predvádzania. Na príklade literárneho motívu bálu Mikulová poukazuje na karne-

valizáciu spoločenskej slávnosti, deformujúcu a travestujúcu jej pôvodnú sviatočnosť a odkrývajúcu falošnosť a labilitu spoločenských pravidiel a konvencií: „Realita na bále je falošná – je prikrášená, hyperbolizovaná v jej prejavochoch, kamufluje rovnosť, ponúka klamlivé situácie, ktoré po skončení bálu miznú“ (72). Stratu pôvodného funkčného významu rituálov a ich premenu na „prevlek, masku, kostým“ (128), teda na divadelné predstavenie, tematizuje aj Dalibor Tureček na príklade akademických rituálov súčasnosti v príspevku „Svätky vznešené prázdnoty“. Na artifičialnosť a potenciálny (seba)deštruktívny potenciál festivít poukazujú, odvolávajú sa na Bílikove úvahy, aj Matejovič a Mikulovičová: „Invariantná štruktúra rituálu môže nadobúdať ako podobu gesta prijatia a súhlasu, tak aj zavrnutia, vylúčenia a forklúzie, resp. okrem procesu konštrukcie (kreovania daného spoločenstva) v sebe integruje aj (seba)deštruktívny potenciál“ (105). Tak sa napríklad trampské označenie potlach stáva opakom pôvodného rituálu.

Za uzlový bod, v ktorom sa závery temer všetkých autorov zborníka konceptuálne stretávajú, možno pokladať tézu o ambivalentnej podobe festivít. Destabilizujú pôvodné chápanie festivít ako opaku všednosti a popisujú ich pomocou opozičných dvojíc pojmov, ako napríklad posvätné vs. profánne, banálne vs. výnimočné, chaos vs. poriadok, nevyočítateľné vs. naplánované atď. „Každodenné je ‚podloží‘ sviatočného a sviatočné je ‚len‘ iným pohybom vzťahnutia sa k veciam“ (79), píše Domorák. Aj vo sviatočnej situácii bálu možno vnímať prázdnotu (Mikulová), ale aj naopak – „chválospev“ mesta možno stvárniť prostredníctvom absolútne banálnej aktivity prechádzky (Hudymač). Túto ambivalentnosť festivity, ako potvrdzuje príspevok Antona Vydru na príklade nepozvaného hosťa v antických symposionoch, možno zaviesť späť až do antického Grécka: „Symposiatický svet totiž predpokladá, že súčasťou usporiadania je aj prvok chaosu, ktorý dokáže zmeniť poriadok a narušiť pôvodný pohyb alebo zámer“ (35).

Na záver možno konštatovať, že zborník *Poetika festivity* prispieva do aktuálnej a interdisciplinárne relevantnej diskusie o performativnosti v literatúre a kultúre a vyznačuje sa inšpiratívnym myslením na pomedzí udalosti a textu, na pomedzí existencie a (umeleckej) hry, ako aj na pomedzí dichotomických pojmov, ktorých opozície a hierarchie inovatívne reflektuje. Autorský kolektív rozpracúva teoreticky a metodicky inštrumentárium, ktoré otvára potenciál na ďalší výskum festivít: napríklad na výskum študentských slávností v alternatívnej kultúre, ktorým sa aktuálne venuje výstava „Krá-

lové Majálesü“ (Múzeum Kampa, Praha, 30. 4. – 27. 7. 2022). V neposlednom rade spoločná publikácia *Poetika festivity* poskytuje výbornú východiskovú bázu pre detailnejší a presnejší popis rozmanitých modalít súvislostí medzi festivitou v texte a festivitou v kultúre, medzi textom a udalosťou – od textu festivity cez festivity v texte (ako súčasť fiktívneho sveta) a text ako súčasť festivity až po festivity textu samotného (napr. ako „oslavy“ poézie, slova alebo rozumu).

ZORNITZA KAZALARSKA
Humboldtova univerzita v Berlíne
Nemecko

JANA KUZMÍKOVÁ: Kognitívna literárna veda. Teória, experimenty, analýzy
[Cognitive literary studies: Theory, experiments, analyses]

Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2021. 264 s. ISBN 978-80-224-1896-6

DOI: <https://doi.org/10.31577/WLS.2022.14.2.10>

Pred prítomnosťou poznatkov a postupov exaktných vied v umenovedách sa už dávno nemožno brániť rýdzo epistemologickou bariérou. V literárnej vede ju prekonáva rad etablovaných vedeckých metód prevažne konštruktivistického charakteru. Z hľadiska ambícií výskumných otázok, ktoré práce tohto typu štandardne predstavujú, teda nie je problém, ak sú príliš „tvrdé“, ale ak na avizované empirické prostredie odkazujú stále málo. Najmä s ohľadom na kognitívnovednú interdisciplinárnu flotilu, ktorú v súčasnosti vedie vlajková loď v podobe neurovedy, sa totiž zvyšujú nároky na empirickú zodpovednosť podobných prác. Uvedomí si to musela aj Jana Kuzmíková pri príprave vedeckej monografie s názvom *Kognitívna literárna veda: Teória, experimenty, analýzy* (2021), kde sa neuspokojuje s platnosťou intuitívnych hypotéz o charaktere literárnej komunikácie, ale snaží sa ich aj sama empiricky overiť.

Priestor na zacielenie výskumu v tejto podobe aj na slovenské čitateľské publikum získal podložie v dvoch špeciálnych číslach časopisu *World Literature Studies*: prvé z nich zostavila Jana Kuzmíková (3/2011) a druhé

Roman Mikuláš (4/2015). Po kolektívnej monografii *Literatúra v kognitívnych súvislostiach* (Kuzmíková, ed., 2014) a aj širšom (nie však výlučne) konštruktivistickom metodologickom vejári novších literárnovedných smerov, predstavenom v kolektívnom diele *Podoby literárnej vedy: Teórie – Metódy – Smery* (Mikuláš a kol. 2016), zrejme dozrieva v slovenskom literárnovednom prostredí aj potenciál na prijatie samostatného (a aj experimentálneho) projektu autorky. Kuzmíková sa v rámci konštruktivistického programu s tendenciami silných, slabých a neradikálnych (237) prístupov ubera práve neradikálnou vetvou. Podľa autorky sa v nej vyvažujú okrajové tendencie „medzi epistemologickými extrémami realizmu a relativizmu“ (33). V monografii sa zreteľne rozlišujú (59) tri úrovne neradikálneho konštruktivizmu, a to experienciálna, intencionálna a neurobiologická. Na ich pozadí sa makrokompozične organizuje výklad v štyroch oddieloch publikácie.

Teoreticko-metodologická topografia kognitívnej vedy sa v prvej úrovni (Oddiel I) predostiera v takom rozptyle, že popri príznaku novosti kognitívnych vied mu-